

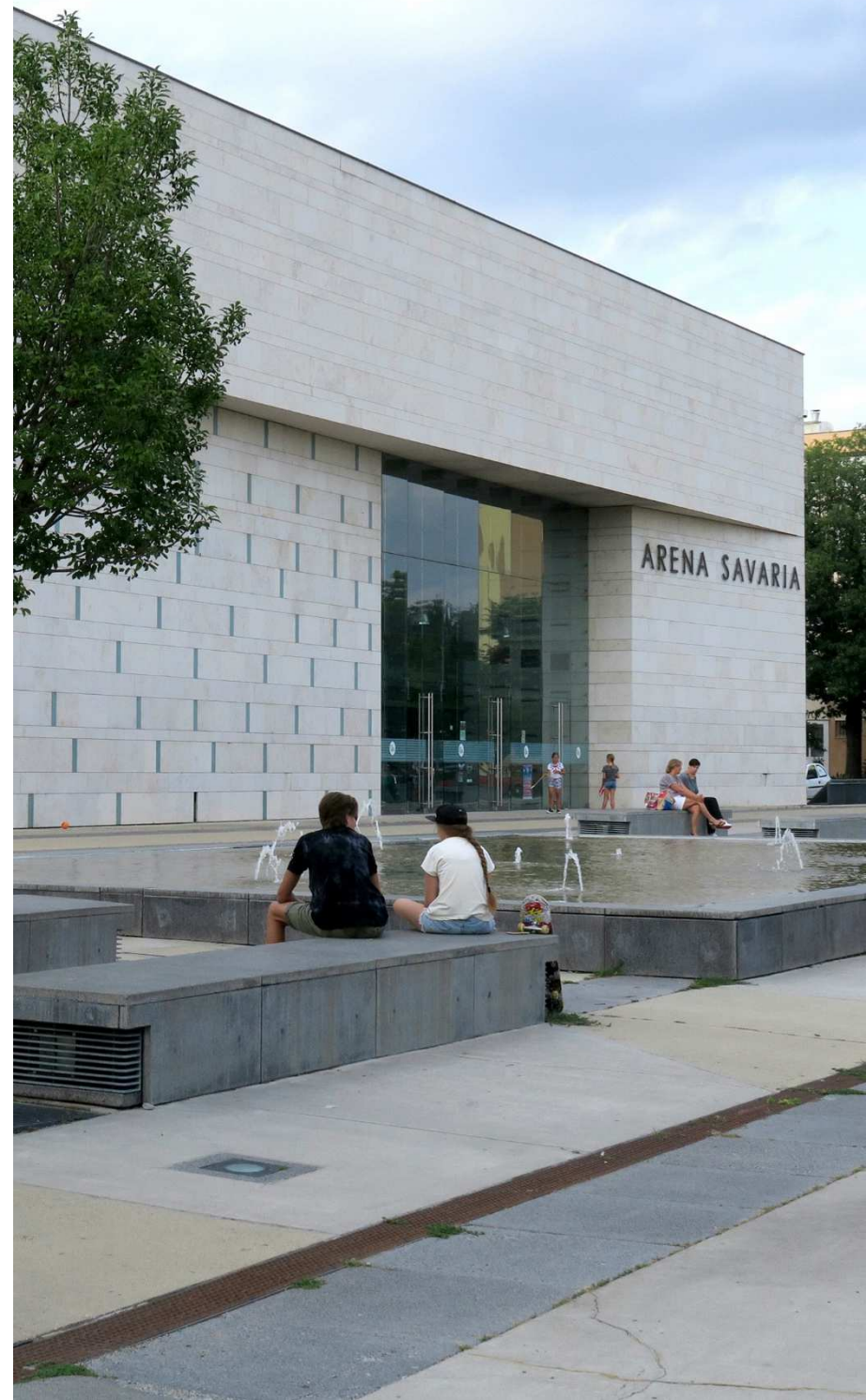
5. ÉPÍTÉSZETI ÚTMUTATÓ

A településképpel kapcsolatos lehetőségek taglalása előtt egy kis statisztika. Szombathely lakosszáma az elmúlt 15 évben kb. 6%-kal csökkent, lakásállománya ezzel szemben 10%-kal növekedett. A város településképe szempontjából ez utóbbi lényegesebb szám, ebből az derül ki, hogy Szombathelyen folyamatos és viszonylag nagy léptékű a lakásépítés, de beszédes adat az is, hogy az egy lakásban élők száma az évezred eleji több, mint 2,6-ről 2,25 fő/lakás értékre csökkent, és ez a változás ilyen rövid idő alatt jelentősnek tekinthető. A további, itt nem részletezett statisztikai adatokból az is kiderül, hogy a lakások nagy része családi házas vagy sorházas formában épült, többszintes, többlakásos lakóépületben kevesebb. Az évi közel 100 újonnan épített lakás azt jelenti, hogy Szombathely évente majdnem egy utcányi lakóterülettel bővül. Az intézményi és gazdasági épületek a fenti statisztikában nem szerepelnek.

Hogy mi köze ezeknek a számoknak a településképhez? Szombathely legdinamikusabban fejlődő területei a családi házas övezetek, ez nem újdonság, a város közel 100 éve - a korábbi korokhoz képest jelentősen - megindult területi növekedésének a lakóterületek adták a jelentős részét. Ezzel párhuzamosan - mivel az egyéni ízlésvilág a legkülönbözőbb módon reagál az információs csatornákon áramló divatokra - a településképe is a lakóterületeken a legváltozatosabb.

Mindemellett a kis méretű, de nagy számú épületek létesítését a közigazgatás nehezen tudja ellenőrzés alatt tartani, az állandó kontrollal lassítaná is a fejlődés ütemét, az esztétikai minőség ráadásul jogilag nem körbeírható. Ilyen körülmények között állandó téma a tervezők és a beruházók felelőssége, a településképhez történő illeszkedés, a legalább a szomszédokhoz és legalább léptékben történő igazodás. Kérdés azonban, hogy a házat ki tervezi, olyan ház készül-e, amelyet a megbízó kíván, olyan amelyik a tervező ízlésvilágát mutatja, vagy olyan amelyik figyelembe veszi a környezeti adottságokat is, esetleg előfordulhat, hogy a három szempont egyszerre tud érvényesülni? Így vagy úgy, de szükséges, hogy a társadalom egésze magáévá érezze a környezetét, a saját terület és az egyéni felelősség ne érjen véget a ház külső falsíkjánál, vagy a telekhatárnál, hiszen a közterület is közös tulajdonunk.

A következőkben reményeink szerint ahhoz nyújtunk némi segítséget, hogyan lehet harmonikus, de mégis az egyéniséghez illeszkedő környezetet kialakítani, ahol megelégedésünkre kerülhetnek elhelyezésre épületek, és egyéb környezetformáló elemek.

ÁLTALÁNOS AJÁNLÁSOK

KÖZTERÜLETEK, PARKOK

Szombathely abban a szerencsés helyzetben van, hogy a mai város nagy része nem szervesen, hanem tervezetten fejlődött, talán ennek is az eredménye a növényzetben gazdag megjelenés, a sok és nagy méretű zöldterület. Az már mai tendencia, hogy a városiasodással a felületek szilárd burkolása szükséges része egy-egy közterületi fejlesztésnek, a városi ember akkor érzi a környezetének a megújulását, ha növekszik a térburkolatok területe, és a zöldfelületek tervezettek – és amennyire ez lehetséges, növekedésük is irányított. Ez nem feltétlenül helytelen hozzáállás, ilyen az urbánus lét, de a ma még látható zöld város jelleg megtartását minden közterületi fejlesztés esetében szem előtt kell tartani, itt a város, mint gazda és beruházó kiemelt felelősséggel bír. A zöld felületek nagy vetélytársai korunkban a parkolók, a fejlesztéseknél és a szabályozók megalkotásánál részesítsük előnyben a természetes felületeket, ez hosszú távon is élhető várost eredményez.

A közterületek felújítása esetében egységes közterületi fejlesztési terv, javasolt térburkolat, közvilágítási elem vagy utcabútor családok alkalmazásának előírása mára korszerűtlen módszerek tűnik. Ahogy egy épület, úgy egy köztér vagy utca koncepciója is más és más lehet, még az azonos helyzetűnek tűnő vagy egymáshoz közeli településrészekben is a létesítendő tér kárára lehetnek a tévedés kockázatának csökkentésére kitalált és biztosnak gondolt megoldási javaslatok. Mindezt árnyalja, hogy a technikai és kertészeti fejlesztések a közterületeken használt építőanyagokat és növényeket is rendre eléri, így évek alatt korszerűtlenné válhat egy-egy alkalmazott anyag, a divatot már csak halkan megjegyezve. A folyamatos változást, a kor szellemét követő és a korábbi korok hangulatát idéző fejlesztések egymás mellett, egymást kiegészítve tudnak létezni.

Ami ennél lényegesen fontosabb, hogy a gépkocsi, a gyalogos és a kerékpáros közlekedés városi léptékben is álljon össze rendszerré. A terek és egyéb közterületek közlekedési funkcióját és városi térrendszerben betöltött szerepét még a közterületi fejlesztéseket megelőzően meg kell határozni, a városi rendszereket nem lehet alárendelni az egyes közterületeknek.

GÉPJÁRMŰ ELHELYEZÉS

Szombathelyen az utóbbi években érezhetően jelentősen megnövekedett a gépkocsik száma, és ez nem marad nyom nélkül a településképből sem. A gépjárművek elhelyezésére szolgáló területek, parkolók, útmenti parkolósávok, telken belüli gépjármű elhelyezési területek, és ugyan furcsán hangzik, de maguk a parkoló járművek is utcakép alkotó elemmé váltak. Ez így is marad addig, amíg a közlekedési eszközeink a felszínen maradnak. Ma úgy tűnhet, hogy hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy a fejlett nagyvárosokhoz hasonlóan Szombathelyen is általánossá váljon a terepszint alatti vagy parkolóházi gépjármű elhelyezés (ahol eddig ilyen megvalósult, az ma még talán ritka luxusnak is tűnhet), de a nagyvárosok központi fekvésű ingatlanjani iránti növekvő kereslet, és az ennek következtében emelkedő ingatlanárak, valamint a háztól-házig mobilitás iránti igény ki fogja termelni azt a vásárlóközönséget, amelyik a központi fekvésű ingatlanért cserébe megfizeti a gépkocsi elhelyezés ilyen jellegű többletköltségét. Szombathelyen is meg fog indulni a parkolóház építés, a parkológarázsok és parkolótetők kialakítása, és a fejlesztések némelyike közterületet is fog érinteni. A szabályozásokban erre fel kell készülni, és a szükséges feltételeket biztosítani kell.

TELEPÍTÉS, TEREPALAKÍTÁS

Az épületek és egyéb funkciók telken belüli elhelyezésére a szabályozási tervek és országos jogszabályok általában jó támpontot adnak, de ugyanígy segítség lehet a környék, a tömb kialakult beépítése. Persze előírásokkal nem lehet felkészülni minden helyzetre, és lehet a szokásostól eltérő igényünk is, és ha valamilyen meglepő vagy újszerű megoldás merül fel, annak is teret kell engedni. A telek ésszerű és a célunknak is jól illeszkedő kihasználása mellett minden esetben figyelembe kell venni a szomszédos telkek szempontjait, a belátást, a benapozást, a zajt stb.

Szombathelyen az Alsó- és Középhegyen, a Rigóvölgyben és Oladon jellemző a lejtős építési telek, itt a helyes telepítés a nagyobb jelentőséggel bír. A telken belüli közlekedés, az esővíz elvezetés és esetleg az épületek elhelyezéséhez szükséges, megmozgatható föld mennyisége irányadó lehet.

ÁLTALÁNOS AJÁNLÁSOK FOLYTATÁS

ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁS

Az épületek elhelyezésére és kialakítására rengeteg előírás vonatkozik, és ahol ez még nem elég, ott felbukkan az illeszkedés fogalma. Az illeszkedés meghatározására sokféle elmélet és matematikai képlet létezik a csatlakozó tűzfalak méretkülönbségtől az ereszvonala és az épületek egyéb magasságának pontos meghatározásáig. Ez nem segíti az önálló beruházói és tervezői döntéshozatalt, emellett az illeszkedés a már megporosodott utcaképek megújításának sem élharcosa. A fogalom az egyéni és alkotói individualizmus szélsőségeinek tompítására lett kitalálva, és ez a felülről korlátozás általános alapelvévé vált a szabályozások esetében is, ezért azoknak az épületeknek, amelyek valamilyen új építészeti vonalat kezdenek, mindig meg kell küzdeniük az előírásokkal. A településkép nem feltétlenül az egyenre szabott épületek soraitól lesz élhető vagy harmonikus, bár ez is szolgálhat kapaszkodóként a koncepció kialakításánál. Ha meg kell fogalmazni valamilyen igazodási alapelvet, az talán a helyes lépték lehetne. A tapasztalat mindezek mellett azt mutatja, hogy a jó építészeti ízlés és az ingatlanok arányosan tervezett használata mindig a legjobb támpontot adja a telkek terhelhetőségének kérdésében, ez pedig nem leírható, nem számolható, ezért nehezen számon kérhető.

KERÍTÉSEK

Az épületek tervezése és a beruházói igények megfogalmazása szempontjából méltatlanul alulértékelt elemek az utcai kerítések, pedig az ingatlanok jellemző megjelenését nem csak az épületek, hanem a kerítések, és a növényzet együtt adják, így az utcai kerítéseknek vitathatatlan jelentőségük van a város megjelenése szempontjából. Kevés kivétellel szinte minden ingatlan rendelkezik kerítéssel, az oldalsó és hátsó telehatárokon ez szinte elkerülhetetlen, a közterület felé pedig általában igény van rá. Ennek elsősorban persze vagyónvédelmi oka van, de a kerítések létesítésével kapcsolatosan felmerül a baleset megelőzés, a biztonság, a karbantartás, az ingatlanok állagmegóvásának és a tulajdon lehatárolásának a kérdése is. Az utcai kerítések kialakításának elveit a fenti igényekre adott válaszok alapján kell meghatározni.

ÖRÖKSÉGÜNK BEMUTATÁSA

Szombathely rengeteg értékkel rendelkezik a római korból. Ezek ugyan a mai talajszint alatt pár méterrel találhatók csak meg, pedig bemutatásukra jócskán adódna lehetőség. Érdeemes felállítani egy térinformatikai adatbázist, amelyek eligazodást nyújthatnak az épületek alatt várható ókori maradványokkal kapcsolatban.

Ez alapján talán meg lehet fordítani azt a szerencsétlen tendenciát, hogy egyes beruházások esetében a majdan beépítendő ajtó kilincse már ismert, de az ókori fal meglepetésszerűen tör elő az alapgödörből. Pedig gondoljunk csak bele, hány helyen jártunk turistaként, ahol ámulva tapasztaltuk a korábban élt emberek alkotásait épületben vagy köztéren megjeleneni.

LÉGVEZETÉKEK

Mintha a világ legszaporább és legellenállóbb élőlényei lennének, a bármilyen légvezeték hihetetlen sebességgel szaporodnak és soha nem szűnnek meg. A villamos energia, hírközlési és egyéb szükségtelen, és szolgáltatók által a költséghatékonyság és gyors megvalósítás magyarázatába csomagolt nyereség-növelés eredményeként született vezetékek ellepik Szombathelyt, és amíg nincs korlátozás és szankció az ilyen elemekre, addig a helyzet csak romlani fog. Pedig sok kárt okoznak esztétikailag is, és ha egy fa magassága eléri a légvezetékét, akkor 10-ből 10 esetben a növény fog sérülni, és a vezeték nem. Ez a tendencia nem segít a természeti környezetünk megóvásán és fejlődésén sem. Szükséges a szabályzatokban a valamilyen kitűzött határidőig történő teljes megszüntetésük.

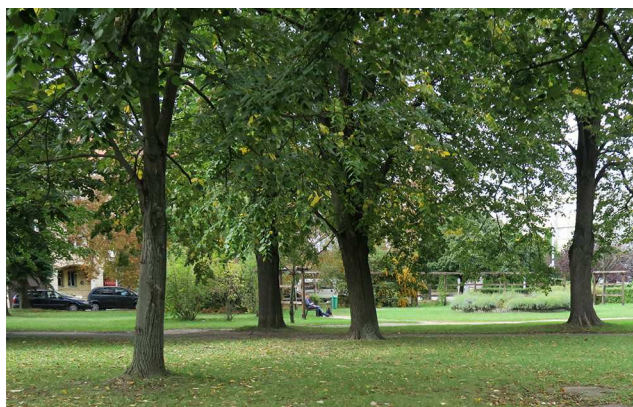
5.1. A TÖRTÉNELMI VÁROSKÖZPONT

KÖZTERÜLETEK, PARKOK

A város szívében a közterületi jellegű zöldterületek szinte csak a két patakot követő folyosóra korlátozódnak, összefüggő zöldterületek jórészt már csak a tömbbelsőkből és az intézményekben találhatóak, mennyiségük azonban itt is folyamatosan csökken.

Az utcák azonban növényekkel ültetettek, ezek megtartása elengedhetetlen, a közterületek fejlesztése és felújítása során vizsgálni kell a zöldterületek növelésének lehetőségét.

A Fő tér gyalogos zónává alakítása jelentős fejlesztés volt a 80-as években, folyamatos kiterjesztése a városközpontban az életminőséget javítja, javasolt és szükséges. A tér rendezvények esetén jól használható, a növényállomány további szintekkel intenzívebbé tehető, a tér jelenlegi átláthatósága azonban megtartandó érték.

GÉPJÁRMŰ ELHELYEZÉS

A város közlekedési forgalommal és parkoló gépjárművekkel leginkább terhelt területe természetesen a városközpont. Mivel a közterületek parkolói mára gyakorlatilag megteltek, és a P+R jellegű megoldások Szombathely méretét tekintve még hosszú ideig nem jelentenek alternatívát, az ingatlanok tulajdonosai, bérlői és a város is folyamatosan kell, hogy keresse a lehetőséget külön szintű parkolók kialakítására. Az ingatlanok minőségével kapcsolatos elvárások, és az ingatlanárak növekedésével párhuzamosan a gépjárművek elhelyezésének egyre költséghatékonyabb módja a parkológarázsok, parkolótetők, parkolóházak építése, arra a fizetőképes kereslet egyre nagyobb számban jelenik meg a központban. Itt is szem előtt kell tartani a gyalogos és kerékpáros közlekedés, a zöldfelületek megtartása és növelése, vagyis az élıhetőség feltételeinek a biztosítását. Emellett az egyre növekvő számú kerékpár elhelyezése is odafigyelést igényel.

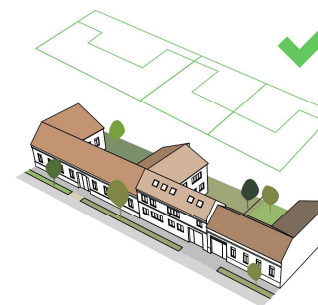
Javasolt szabályozásban megvizsgálni a parkolást biztosító épületek elhelyezésének lehetőségeit, és iránymutatást adni annak jellegére. Az így felhasznált területek nem feltétlenül vesznek el a zöldfelületek elöl, hiszen a látványos és jól használható zöldtetők kialakítására mára teljes iparág alakult.

TELEPÍTÉS, TEREPALAKÍTÁS

A belváros jellemzően zárt sorúan beépített, így a telepítés is meglehetősen kötött keretek között mozog, viszont ilyen helyzetben a benapozás, a belátás és az összefüggő beépítetlen területek maximalizálása nagy odafigyelést igényel.

A városközpont jellemzően sík, így a terepalakítás ugyan általában nem szükséges, de a kertek, belső udvarok esetében színesítheti a megjelenést, sőt némely esetben az intim kertrészek kialakításának a dús növényzetnek pont ez lehet a megfelelő eszköze. Apró figyelmességgel némi terepalakítás jót tesz a látványnak és a használatnak egyaránt.

udvari szárny bővítés esetén javasolt megfontolni az egymásnak fordított tűzfalak kialakításának a lehetőségét, ha ezt a tájolás és a telekméret is lehetővé teszi

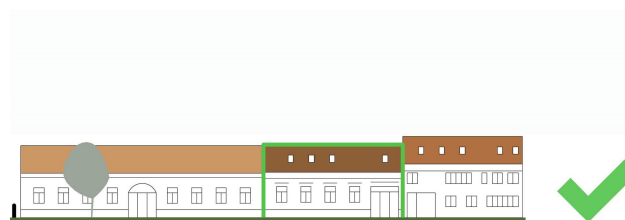
5.1. A TÖRTÉNELMI VÁROSKÖZPONT FOLYTTATÁS

ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁS

Szombathely jellemzően a barokk kortól a klasszicizmusig kialakult központja főként az 1945-ös bombázás eredményeként sajátosan foghíjas képet mutat. Az elbontott épületek helyén a 60-as évektől új épületek épültek, a zárt sorú utcafronton megjelenő épületek így helyenként stílust bontanak. A tendencia ma is tart, az utolsó főtéri foghíj a 90-es években épült be, és mindig akad olyan terület, amelynek a revitalizációja vagy funkcióváltása felmerül. Ez a sajátos helyzet létesítendő épületek esetében némi szabadságot ad, a tisztán egy korból származó utcaképekhez képest a történelmi városközpont Szombathelyen talán engedékenyebb. A szabályozók esetében itt is ki kell alakítani egy alapelvet, ami lehet az alacsonyabb, de a város fejlődése szempontjából előnyösebb a nagyobb épületmagassághoz történő igazodás, az így kialakuló tűzfalak a szomszédos épületeket is fejlesztésre sarkallja.

Ezzel együtt is a városközpontban csak a magas építészeti és környezeti minőség lehet a cél, nem elsősorban a város imázsa miatt, hanem a beruházások értékvesztésének elkerülése érdekében is. A városközpont egyre inkább felértékelődik, és az újabb beruházások itt is csak akkor tudják megállni a helyüket az ingatlan versenyben, ha az új vagy újragondolt ingatlanok is a történelmi városközponthoz méltó módon viselkednek: igényesen, elegánsan.

*ajánlott épületmagasság kialakítás
zárt sorú beépítés esetén*

*ajánlott homlokatkialakítás
zárt sorú beépítés esetén*

5.1. A TÖRTÉNELMI VÁROSKÖZPONT FOLYTATÁS

KERÍTÉSEK

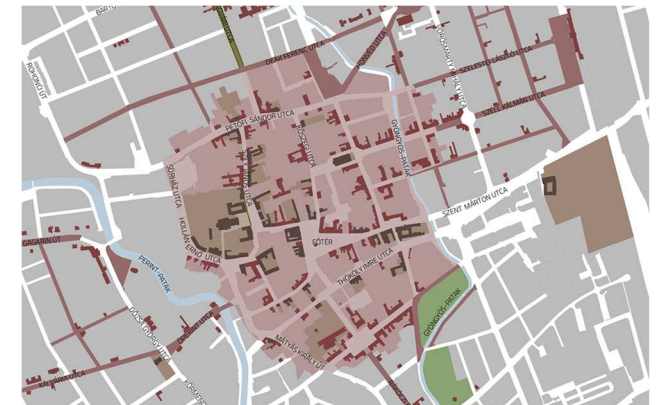
A városközpont területén a jellemző beépítés utcafronti, zárt sorú, ebben az esetben utcai kerítés nem létesül. Vannak azonban kis számban kivételek, ahol utcai kerítés létesítése elengedhetetlen, ilyenek a nem a telek teljes szélességében épített épületek, ahol a kerítés kialakításánál vagy a zárt sorú jelleg továbbvitele, vagy éppen annak feloldása szebb kialakítást eredményez, ez építészeti és városképi döntést igényel.

A városközpontban az épületekhez hasonlóan kerítések létesítése esetén is jogos igény lehet a történelmi környezet tiszteletben tartása, ezért az utcakép jellegének a megtartása érdekében a kerítésre vonatkozó előírások meghatározásánál nagyobb szabadságot javasolt adni mind áttörtségben, mind magasságban.

EGYEDI JELLEMZŐK

A város jelenleg érvényben lévő jogszabálya alapján hosszas előkészítő munka és többszöri felülvizsgálat alapján gondoskodott az épített örökség helyi védelméről, kijelölésre kerültek az egyedileg védett épületek, védett területek és utcaképek, javasolt ezek átemelése a megalkotásra kerülő településkép védelmi rendeletbe. Védendő elemekkel főként a történelmi városközpont rendelkezik, de más karakterű területeken is megtalálhatók a védelemre érdemes elemek, az időszakos felülvizsgálat természetesen szükségszerű. Emellett javasolt a védett épületek sorába újabb építésű építészeti és egyéb alkotások bevonása, természetesen jól átgondolt tematika alapján, hiszen a városban az újabb korokból, és egészen a közelmúltból is található olyan épületek, amely országos elismerést kaptak. Ezeknek az értékeknek a helyi elismerése és védelme is fontos.

5.2. SŰRŰ BEÉPÍTÉSŰ BELVÁROSI TERÜLETEK

KÖZTERÜLETEK, PARKOK

Az övezetekben a belvárosi jelleggel nem tűntek el a parkok, sőt kiterjedt zöldterületek is találhatóak. A meglévők megtartása szükséges, színvonalas felújításuk és karbantartásuk a kisebb parkoknál meg is indult, célzott fejlesztésekkel a többi zöldterületet is el kell érni.

A tér- és járdaburkolatoknak a közművek építése utáni visszaállítása sok esetben esztétikailag és helyenként használati szempontból is zavaróan sikerül. Lehetséges, hogy ezeken a területeken vegyesen váltott vagy könnyebben javítható anyagok használata lehet a megoldás.

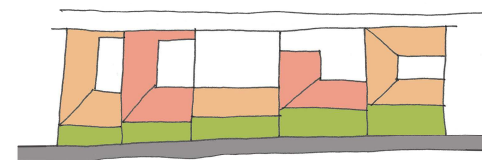
A területeken sok helyen nincs összefüggő járdarendszer, vagy ha van is, az nem a fő gyalogos közlekedési irányokat követi. A gyalogosok igényeinek a figyelembe vétele a fejlesztéseknél előírás lehet, például a felújításokat megelőző vizsgálat készítésével, a meglévő járdarendszerhez csatlakozó felújítások megvalósításával.

GÉPJÁRMŰ ELHELYEZÉS

A növekvő számú gépkocsi elhelyezés a sűrű belvárosi területeken is megoldást kíván. A területen a telkekre történő behajtást éppen a zárt sorú kialakítás és az előkertek hiánya okozza. Bár esetenként ez is megoldás lehet a gépjármű elhelyezésre, de csak az új építéseknél elvárható, hogy az épületeken komoly anyagi áldozattal gépkocsi behajtókat alakítsanak ki a tulajdonosok. A sűrűn kialakított utcafronti kapukihajtók a keskeny utcákban a gépjármű közlekedést is akadályoznák, és a gyalogos számára is sok baleset forrása lehet. Emiatt nagy számban nem javasolt az épületek ilyen jellegű átalakítása, és a városrészek általános gépkocsi elhelyezését sem oldja meg.

A megoldás a keskeny utcákban szükség esetén akár az egyirányúsítás, de legtöbb esetben parkolósávok kialakítása lehet, ahol kellő odafigyeléssel fasorok telepítése is lehetséges.

TELEPÍTÉS, TEREPAKAITÁS

Az utcai épületek elbontása, vagy a meglévők udvari bővítése esetén a kert megfelelő használata nagy odafigyelést tesz szükségessé. Érdemes meggondolni, hogy a már kialakult növényzetet érdemes-e feláldozni egy újabb épületszárny megvalósítása érdekében, vagy éppen a többszintes kialakítás-e a helyes módszer. A telepítésnek a kisebb telkek esetében figyelembe kell vennie a belátást, átlátást és a szomszédos épületek szempontjait is. A terepalakítás a történelmi városközpont fejezetben leírtakhoz hasonlóan ezeken a területeken is kellemes látványt adhat, tekintettel az ahhoz képest nagyobb zöldfelületi arányra.

5.2. SŰRŰ BEÉPÍTÉSŰ BELVÁROSI TERÜLETEK FOLYTATÁS

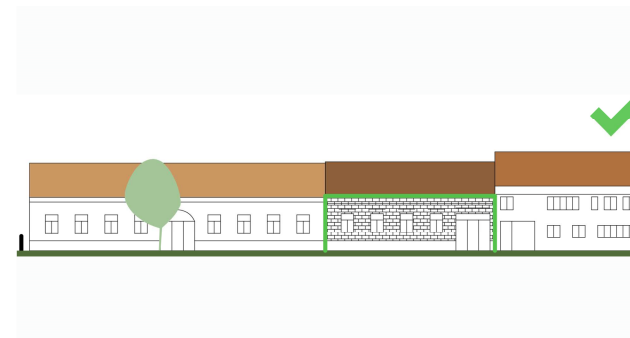
ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁS

A területre jellemző zárt sorú beépítés miatt az itt alkalmazott építészeti megoldások a történelmi városközpontokra jellemzőekhez hasonló, itt azonban a történelmi jelleg megtartása már kevésbé lehet hangsúlyos. A terület építészeti megújulásának lehetséges módja a nem védett területeken vagy épületeken a kortárs építészeti megoldások alkalmazása, emellett a terület intenzívebb hasznosítása érdekében a szomszédos, esetleg az egyes utcarészekben beszorult kisebb épületek építménymagasságának a növelése. Ez rövid távon tűzfalak megjelenését eredményezi, de a megengedő szemlélet hosszú távon a hasznos alapterület növekedését eredményezheti, ami csökkenti az ingatlanok iránti kereslet nyomását, ez lehet városi érdek is. Emellett azt se felejtjük el, hogy a tűzfalak is az épület homlokzatai, legalábbis addig, amíg a szomszédos épületek hozzánövekednek az emeltebb magasságú épületekhez, és bármennyire ideiglenesnek is tekintjük ezeket a megoldásokat, és esetleg felesleges kiadásnak is tűnik a tűzfalak magas építészeti minőségű kialakítása, az is az épület értékét növeli.

*ajánlott épületmagasság kialakítás
zárt sorú beépítés esetén*

*ajánlott homlokzatkialakítás
zárt sorú beépítés esetén*

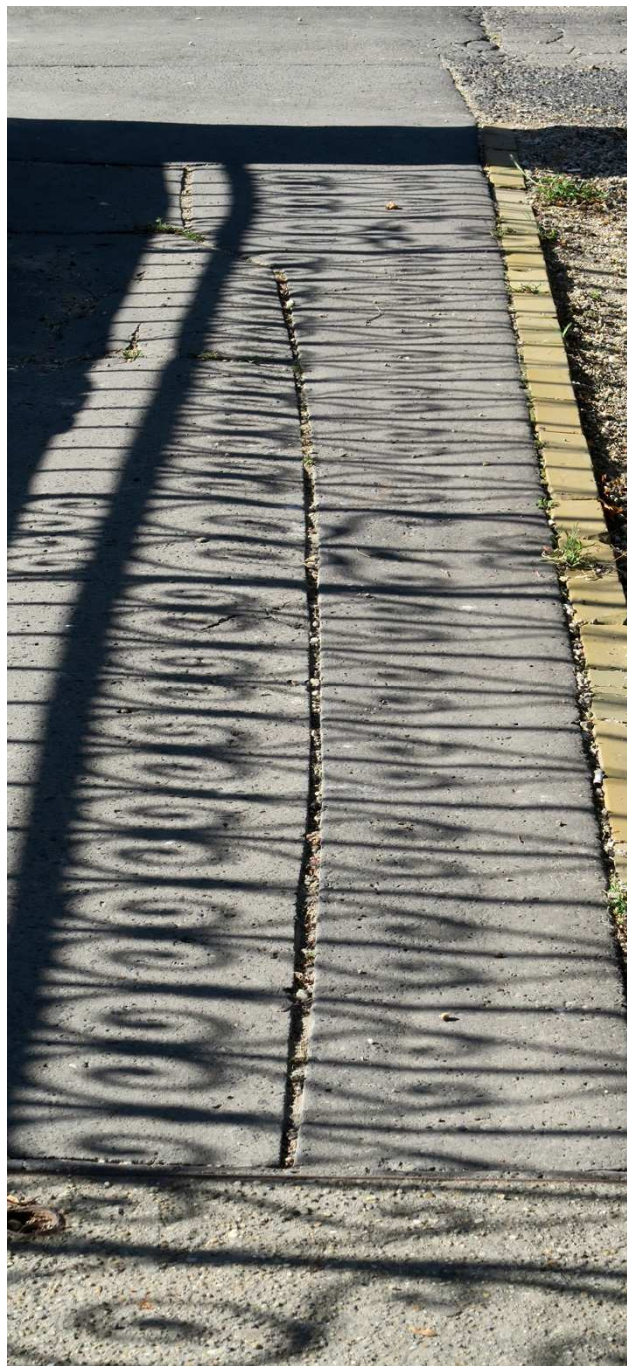

5.2. SŰRŰ BEÉPÍTÉSŰ BELVÁROSI TERÜLETEK FOLYTATÁS

KERÍTÉSEK

A városközpontokhoz hasonlóan az esetenként szükségszerűen létesítendő kerítéseknek itt is a zárt sorú jelleget érdemes követni, bár mint az alábbi fotón ez jól látható, a zárt utcafront megnyitása is hangulatos lehet. Javasolt itt is a merev előírások lazítása, hiszen nem minden esetben érdemes a zárt homlokzatsor megtartása, bár ez is lehet cél. Javasolt szabadabb kezet adni az alkotóknak a megfelelő döntés meghozatalára.

Az anyaghasználat mindkét megoldás esetében az épülethez kell, hogy illeszkedjen, mert ellenkező esetben a kerítés önálló életre kelhet, ez pedig az általában hasonló méretű, de legalábbis egyenletes telekszélességek esetében ritmusvesztést okoz.

EGYEDI JELLEMZŐK

A sűrű beépítésű területeken gyakran jelentkező hiba, hogy védett, jó minőségű, vagy értékes díszítésű épületek homlokzata mögött olyan mértékben megváltozik a funkció, ami a homlokzat ugyan látszólag kismértékű átalakítását teszi szükségessé, viszont ez teljesen felborítja az egységes homlokzatkialakítást. A nem védett épületek esetében javasolt inkább a homlokzatok elbontása is, vagy annak teljes átalakítása a mögöttes funkciónak megfelelően, védett, vagy megtartásra érdemes homlokzatok esetében pedig az épület eredeti rendszerének lehető legkisebb mértékű átalakítása.

5.3. BELVÁROSI KERTES LAKÓTERÜLETEK

KÖZTERÜLETEK, PARKOK

A városnak viszonylag új területén nagyméretű zöldfelületek és jó minőségű közterek alakultak ki, azok igényes karbantartására talán több figyelem is jut. Az intézmények közterületein a nagyobb arányú burkolt felület igény esetén is szerencsés zöldfelület vagy fasorok telepítése.

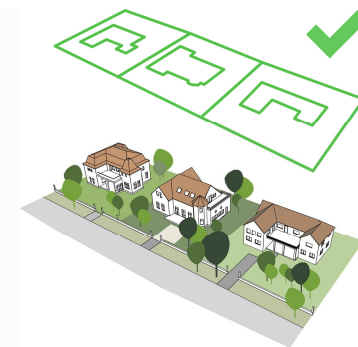
GÉPJÁRMŰ ELHELYEZÉS

A területre nem jellemzőek a parkolási gondok, ezt a gépkocsik számának növekedését követő szabályozás várhatóan hosszú távon is biztosítani tudja. A területen a telekméret igény felmérése során javasolt több gépjármű elhelyezésével, vagyis nagyobb burkolt felülettel számolni, a telken belüli értékes zöldfelület kialakítása és karbantartása a belvárosi kertés lakóterületek vonzerejének megtartása érdekében szükséges.

TELEPÍTÉS, TEREPALAKÍTÁS

A területen még található beépítetlen telkek. Új építésnél a környezethez alkalmazkodó telepítés harmonikus utcaképet eredményez, ennek azonban feltétele, hogy a telek tervezett intenzitása ne csak a gazdasági szempontokat vegye figyelembe, hanem a környezet jellemzőit is. Meglévő épületek esetén a tervezett bővítésekkel kialakítandó épület lehetőség szerint a legkisebb mértékben térjen el a környezet adottságaitól.

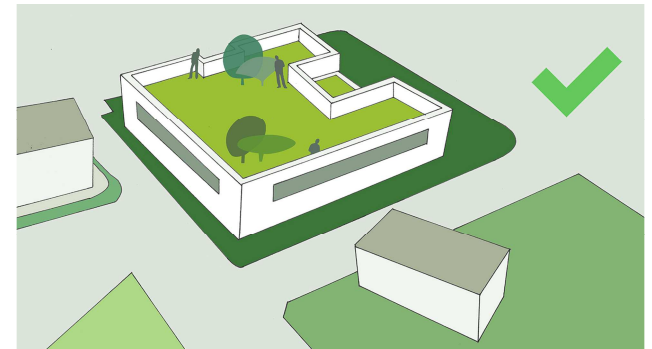
5.3. BELVÁROSI KERTES LAKÓTERÜLETEK FOLYTATÁS

ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁS

A belvárosi kertes lakóterületek építészeti kialakítása területenként a kialakulás korának megfelelően különböző képet mutat. A pár évtizede beépült területeken az egyszerűbb épületformák a jellemzőek, a felújítások során a mai kor divatjának megfelelően az egyszerűbb tömegformák maradnak, csak az építészeti elemek és a nyílászáró arány változnak. Az újabb beépítésű területrészeken már változatosabb a kép. Itt a padlás és a tetőtér beépítés igényének elmúltával terjednek az alacsony hajlású tetővel kialakított és a lapostetős épületek.

Az épületek méretének és jellegének meghatározásakor iránymutató lehet a kialakult utcakép, de éppen a kialakult vegyes jelleg, és a ma már szinte évtizedenként változó építészeti irányvonalak miatt nem várható el az ugyan csak a közelmúltban, de már esetleg divatjamúltnak gondolt, vagy csak egyszerűen más ízlésvilág szerint alakított épületekhez történő igazodás. A vegyes építészeti formavilágú épületek izgalmas utcaképet eredményeznek, ráadásul a városnak éppen ez az a része, ahol teret lehet adni a fantáziának és az új irányok kipróbálásának is. Betartandó követelményként az épületek hasonló mérete, elhelyezése és a telkek közel azonos intenzitása nevezhető meg, főként azért, hogy a szomszédok kialakult környezete ne változzon meg jelentősen.

az épületek méretének a helyes megválasztása harmonikus utcaképet eredményez

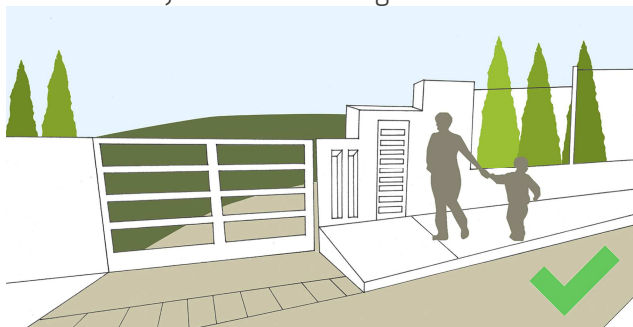
5.3. BELVÁROSI KERTES LAKÓTERÜLETEK FOLYTATÁS

KERÍTÉSEK

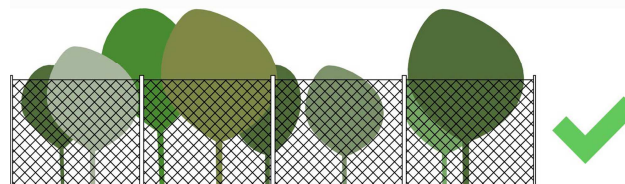
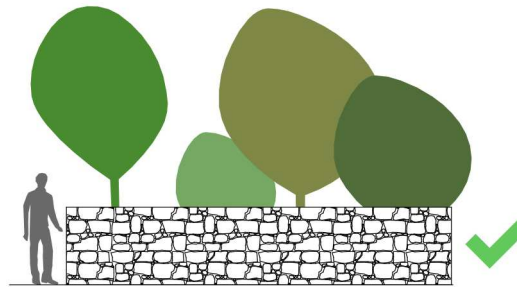
A terület jellegzetessége az előkertés kialakítás, így itt nagyobb hangsúlyt kap a kerítések helyes kialakítása. A tömör kerítések alkalmazása a területen általában nem indokolt, azonban a tömörség meghatározásánál a szabályozásban figyelembe kell venni az egyedi jelleget, így olyan előírások alkalmazása szükséges, ahol a teljes kerítésszakaszra kerülnek meghatározásra a betartandó áttörtségi és magassági paraméterek.

Jogos igény a kerítések gyalogos bejáratainak fedett kialakítása, ezért ezeknél a kerítésszakaszoknál a magassági korlátozásoknak lehetővé kell tenniük a megfelelő átjárhatóságot és a kiegészítő építmények elhelyezését könnyű megközelítését. Ilyen kiegészítő lehet a kukatároló, a közműcsatlakozási építmények, postaládák és a kerékpártároló.

A gépkocsi bejáratok esetében a dupla szélességű utcacsatlakozásra a megfelelő utcaszélességek és a járdák helyzetének ismeretében javasolt lehetőséget biztosítani.

a növényzet megfelelő sűrűségének és a kerítés megfelelő magasságának megválasztása a telkek bezártságát csökkenti, közvetlenebb kapcsolatot teremt a külvilággal

EGYEDI JELLEMZŐK

Szombathely nyugati felét fennsík zárja, így domboldali beépítés a városban csak ezen a területen fordul elő. Az Alsó- és a Középhegy, valamint az oladi domboldal délkelet-kelet-északkeleti lejtői szép kilátást nyújtanak a városra, ezért a területen az egymás fölött elhelyezkedő épületek kilátásának biztosítására a mozaikszerű beépítés és a mérsékelt építménymagasság és -méret alkalmazása javasolt. A területen a nagyméretű, összefüggő tömegű, vagy hosszú épületek elhelyezése kerülendő a kilátás zavarásának elkerülése és a városból feltáruló domboldal természetes megjelenése miatt is.

A telkek megközelítése és belső területeinek hasznosítása érdekében lényeges az épületek megfelelő szintbeli elhelyezése a felesleges tereplépcső sorozatok és a szükségtelen földmunka elkerülése érdekében.

5.4. LAKÓTELEPEK

KÖZTERÜLETEK, PARKOK

A lakótelepek az ingatlanok sok vitát megélt úszótelkes kialakításának köszönhetik összefüggő nagy zöldterületeiket, azokat a megvalósításuk óta a város kezeli, így egységesen jó minőségűek, a karbantartásuk is színvonalas. A parkokat még nem kellett feláldozni a gépkocsi parkolás problémáinak megoldása érdekében, cél, hogy ez a helyzet ne is változzon. Fejlesztésük folyamatos, játszóterek, pihenőparkok színesítik a lakótelepi közterületeket, és a meglévők mellé újabbak telepítése várható. A telepítések helykijelölése gondos előkészítő munkát igényel, a lakótelepeken az igények felmérése alapján közterület fejlesztési terv készítése javasolt.

A mai állapot megőrzése a telekrendszer megtartásával biztosítható, azonban a tulajdonosok jogos igényei, a vagyonbiztonság és műszaki okok hosszú távon nagy valószínűséggel az úszótelkek megszüntetését és kerítések telepítését teszik szükségessé, ahogy ez a közelmúltban épített lakótelepi tömbházak esetében már néhány helyen látható is. A szabályozók megalkotásánál erre lehetőséget kell biztosítani, de csak olyan mértékben, ami nem zavarja a gyalogos és gépkocsi közlekedést, és nem, vagy csak a legszükségesebb mértékben szünteti meg a lakótelepek mára szépen kialakult zöld jellegét.

GÉPJÁRMŰ ELHELYEZÉS

A gépjárművek számának folyamatos növekedése a fajlagosan sűrű lakosszám következtében mára látható gondokat eredményezett a lakótelepeken. Az élhető környezet fenntartása érdekében kerülendő a zöldfelületek ilyen célú felhasználása, ehelyett többszintes parkolók, parkológarázsok építése a helyes megoldás, a finanszírozásra azonban központi megoldás, célzott szabályozás és az egyes területek eltérő adottságainak felmérése alapján egyedi kialakítási javaslat készítése szükséges. A feladat megoldásában irányító szerepe van a városnak.

TELEPÍTÉS, TEREPALAKÍTÁS

A fejlesztések jellege különbözik az egyes lakótelepeken, ma is dinamikusan fejlődő terület az Oladi és a Minerva lakótelep. A két lakótelepeken létesítendő újabb épületek esetében a ma már divatjamúlt szalagházás helyett a pontszerű telepítés a szerencsés gyakorlat. Az így létesítendő épületek lakásai jobb tájolással alakíthatók ki, emellett a pontházak a településképbbe is jobban illeszthetők.

Lakótelepeink sík területek állnak, viszont a nagyméretű összefüggő zöldfelületek miatt itt is lehetőség van a terep szintbeni megmozgatására. Emellett használható méretű vízfelületek kialakítása is jelentősen emelheti a közös területek vonzerejét, a fejlesztési terveknek ez is lehet az egyik tartalmi eleme.

5.4. LAKÓTELEPEK FOLYTTATÁS

ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁS

A lakótelepek létesítése az elmúlt évtizedek alatt a tömeges lakásépítés egységként kirakott, rendezett, de helyenként unalmas kockajátékától a formabontó, játékos megoldásokig minden építészeti vonulatot követett már. A tömbházak iránti kereslet Szombathelyen sem csökken, vonzerejüket a kedvező ár adja. Ezért az megvalósításuknál a költséghatékonyság elsőszámú szempont, viszont a tervezők és a beruházók érdeke a minél színesebb formavilág létrehozása, ennek helyes színterei a lakótelepek. A változatosság helyes irány, azonban itt is a léptékek összehangolása alapvető cél.

*az épület tetőformája
az épület formájához alkalmazkodjon*

KERÍTÉSEK

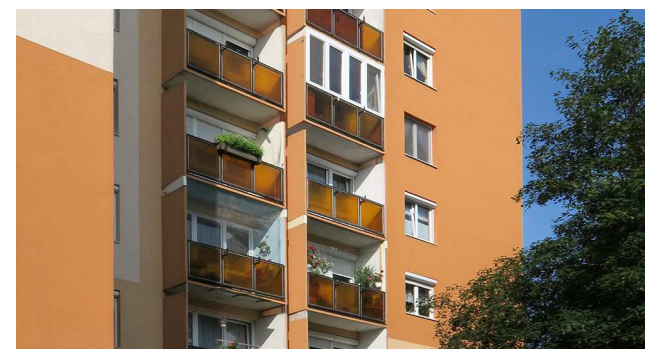
Az úszótelkek hosszú távon várható felszámolása, a tömbházak telkeinek a növelése hosszú távon kerítések létesítését hozza magával. A kerítések kialakítása a nagyméretű összefüggő szabad területeken egészen különleges megoldásokat tesz lehetővé a terepalakítástól a széles növényzóna kialakításán át a hagyományos kerítésekig.

*lakótelepi környezetben az alacsony sövénykerítéssel
való térelválasztás jól alkalmazható*

EGYEDI JELLEMZŐK

A lakótelepek energetikai megújításának a korát éljük, a hőveszteség csökkentése jól felfogott érdeke az itt lakóknak is. A fejlesztések utcaépben is megjelenő feladatrészei az épületek hőszigetelésének kiépítése és a nyílászárók cseréje. Míg a hőszigetelés elkészítése műszaki okokból nem bontható részekre, addig a nyílászárók cseréje a gyakorlatban kevés kivétellel a lakástulajdonosok önálló kezdeményezései alapján történik. Az erkélyek eseti bezárása, a redőnyök építése vagy nem építése mellett a végtelen variációt felvonultató osztású, anyagú és színű ablakok széles tárháza valósul meg, ez pedig az épületek egységes megjelenését teljesen szétzilálja. Időszerű olyan előírások megalkotása, amely alapján a homlokzatok teljes megújítása csak azonos időben és/vagy egységes terv alapján történhet.

5.5. KERTES LAKÓTERÜLETEK

KÖZTERÜLETEK, PARKOK

A kertés lakóterületek utcáinak, tereinek és parkjainak többségét a közterület fejlesztések eddig mintha elkerülték volna. Pedig a város lakosságának jelentős része lakik itt, és valószínűleg a helyi közösségépítésnek színterei lehetnének az igényesen kialakított terek, parkok, játszóterek. Mint minden építő szándék esetében, a kertés lakóterületeken is érdemes egy a közterületeket érintő fejlesztési javaslat kidolgozása, amely meghozza a helyieknek a kedvét az általuk jól használható köztér akár alulról kezdeményezett fejlesztéséhez.

GÉPJÁRMŰ ELHELYEZÉS

A parkolási gondok a kertés lakóterületeket nem érték el, a gépkocsi elhelyezés a saját, általában nagy méretű telkeken megoldott. Kivételt képezhetnek a jövőben azok a lakóépületek közé ékelődött intézmények, amelyeknél a további beépítések növelni fogják a parkolászükségletet, ezt a területek szabályozásánál érdemes figyelemmel követni.

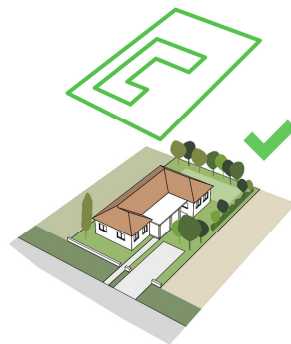
A területen megjelentek a többlakásos lakóépületek, itt a lakásonkénti gépkocsi számon felül javasolt további közös használatú parkolók kialakítása, hogy a házba érkező vendégek járművei se terheljék a közterületeket, emellett ez az érkezők iránti figyelemnek is egy módja.

TELEPÍTÉS, TEREPALAKÍTÁS

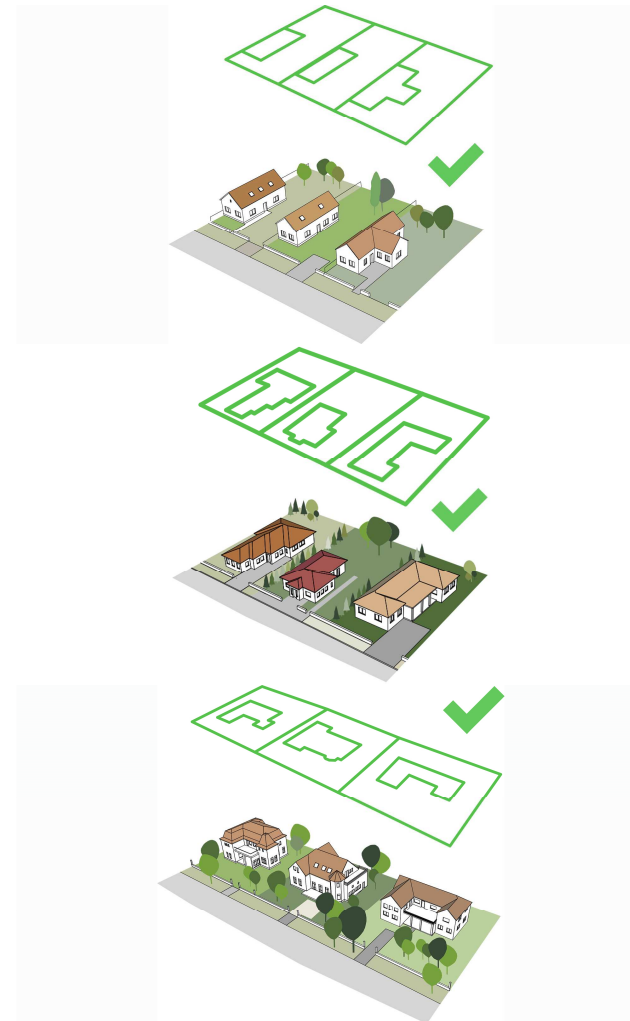
A jelentős részben beépített telkeken a telepítés kérdése általában csak bontás és ezt követő új építések, valamint bővítések és új épületek elhelyezése esetén merül fel. Itt a jogszabályok betartásán és az utcakép harmóniájának megtartásán felül a szomszédos, hosszú hátsóterek magáncélú használatát, intimitását nem zavaró és átlátást nem eredményező telepítést kell alkalmazni.

A közelmúltban jelentkeztek a területen a többlakásos, többemeletes lakóépületek, ezek esetében a fentiek kiemelt hangsúlyt kell, hogy kapjanak. A szabályozók felülvizsgálatánál és a megalkotandó településképvédelmi rendeletben ezekkel kapcsolatosan az országos jogszabályoknál szigorúbb előírások alkalmazása is javasolható.

viszonylag nagyméretű épület kialakítása is alkalmazkodhat az utcai kialakult léptékéhez

a szomszédos telkek beépítésének figyelembe vétele új telepítések esetén is irányadó lehet

5.5. KERTES LAKÓTERÜLETEK FOLYTATÁS

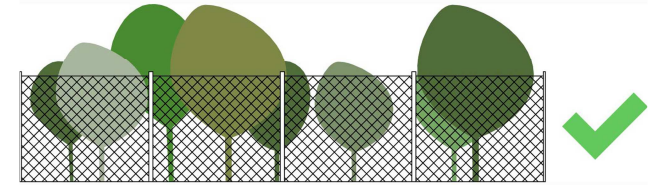
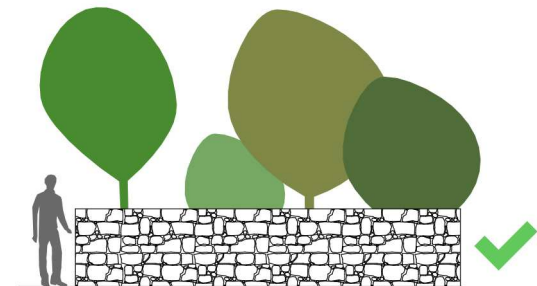
ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁS

A területen több építészeti korszak is megtalálható, a régebbi épületek közé léptékben és magasságban igazodó új lakóépületek akkor is harmonikus utcaképet eredményeznek, ha azok formavilágukban és alkalmazott építészeti elemeikben eltérnek a környezetben kialakulttól, ellenkezőleg, a vegyes építészeti kialakítás a fejlődést mutatja. A kérdés ezért is hangsúlyos, mert a folyamatosan változó életmód, építészeti kultúra és az egyedi igények másként nem tudnak utat találni maguknak, ez pedig egy fejlett nagyváros élhetősége szempontjából létkérdés.

KERÍTÉSEK

A kerítések kialakításának a szempontjai nem különböznek a belvárosi kertés lakóterületekénél, a problémák és a megoldás szemlélete is azonos.

5.6. IPARI ÉS KERESKEDELMI TERÜLETEK

KÖZTERÜLETEK, PARKOK

Az ipari létesítmények általában igényes parkokat alakítanak ki a dolgozók és a vendégek számára, a vonzó megjelenés munkáltatói és közvetve anyagi érdek is.

A kereskedelmi épületek esetében a területek teljes kapacitása kihasználásra kerül, itt a legkritikább esetben van hely és szándék kellemes külső környezet kialakítására. Pedig, ha a „vedd meg és menj haza” helyett a „gyere ide, érezd jól magadat és akkor lesz kedved vásárolni” elven működnének bevásárló központjaink, az jó hatással lenne a kereskedelemre, ezt már sok helyen felismerték.

Itt ugyan nem közterületekről, hanem közforgalomnak átadott területekről beszélünk, a fogalmi elemzés azonban felesleges is, mindenképpen az érkező vásárlóknak szánt területekről van szó. Javasolt megfelelő méretű burkolt, padokkal ellátott terület, park esetleg vízfelület szökőkút kialakítása, ezek a megoldások főként a mai sivár környezetben biztosan piaci előnyt jelentenek (és csak halkan: ez a szokásosnál magasabb bérleti díjak begyűjtését is lehetővé tenné), nem utolsó sorban pedig gesztus a városképnek, így a városnak is.

A településképi rendeletben meg kellene vizsgálni annak a jogi lehetőségét, hogy milyen módszerek vannak ilyen jellegű javaslatoknak vagy előírásoknak a megfogalmazására.

GÉPJÁRMŰ ELHELYEZÉS

A helyenként túlméretezettnek tűnő parkolóterületek a nagy bevásárló szezonokban megtelnek, így létesítésük nem haszontalan, a mennyiséggel nincs is gond.

Amíg az autóban ül a vásárló, addig rendben mennek a dolgok, de amint kiszáll belőle, gyalogosként már csak megtűrt személy az úttesten. Előírásként kellene kezelni a nagy parkolóterületek gyalogos közlekedésének a megoldását minden egyes parkolóhelytől a bejáratig, például a gépkocsikat elválasztó sávokon járda kialakításával. A nagy gépkocsiforgalomra való tekintettel a kijelölt kerékpársávok megalkotása is elvárás kellene, hogy legyen.

A parkolókra vonatkozó jogszabályban a „...nagy lombkoronát növelő, ... fa” előírásból a zöldnek legtöbb esetben csak gondolt pöttyök alkalmazásával a „fa” még rendben is volna, de a „nagy lombkoronát növelő” elég nehezen tekinthető teljesítettnek. Megfelelő telekhasználat esetén lehetőség nyílna valódi zöldsávok kialakítására, ami a valóságban is teljesítené az előírást és az elvárást is, emellett kellemes környezetet és árnyékot is adna. Megvalósítását a zöld megjelenésére büszke Szombathelyen rendelettel kellene biztosítani.

Az iparterületek nagy részén, legalábbis az újonnan telepítettek esetében fenti elvárások meg is valósulnak.

TELEPÍTÉS, TEREPALAKÍTÁS

A közterületekkel és a gépjárművekkel kapcsolatban leírt elvárások teljesítésének figyelembe vételével kiválasztott méretű telken a telepítés már félig megoldottnak is tekinthető. A két hiányzó láncszem itt már csak a gyalogosan érkezők közlekedése és a városképi megjelenés.

Szombathely mérete lehetővé teszi, hogy a vásárlók gyalogosan közelítsék meg a kereskedelmi létesítményeket. Az épület előtt telepített parkolók azonban ezt akadályozzák, csak elvétve található kivétel. A megfelelő, például belvárosi helyzetűnek elképzelt bevásárló központokban az épület és a parkoló helyet cserélne, az épület az utcafrontra helyeződne és az üzletek gyalogos megközelítése akadálymentes lenne. Ez az egyszerűség kedvéért egy tömegűnek képzelt épület alkalmazásával nehezen teljesíthető, ennek a problémának a kezelésére találtak ki például a pavilonos elrendezést, ahol a gyalogos és gépkocsi oldal a megszakított épülettömeg áttörésein keresztül találkozik. Ilyen megoldással a függönyfalas kialakítású épületek kirakatai is több értelmet nyernének, és a sivár parkolók szomorú látványát valódi épületek váltanák fel, a feltárulás pedig az építészeti minőséget is emelné.

Rendeletben és a szabályozásban az építési hely kijelölésével és/vagy beépítési vázlat kötelező bemutatásával lehet a fenti elvárásokat megfogalmazni.

5.6. IPAR ÉS KERESKEDELMI TERÜLETEK FOLYTATÁS

ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁS

Az előzőek alapján külvárosiból városivá alakuló kereskedelmi épületek építészeti kialakítása is jelentősen javulni fog, hiszen az utcafrontra helyezett, de legalábbis a nem betontenger mögött a távolban álló, hanem a vásárlók elé kitett épületeknél önkéntelenül felmerül az igény színvonalas építészeti kialakítás és minőségi építőanyagok használatára.

A várakozóhelyek biztosítására az épület tömegének felhasználásával, mélygarázs és parkolóterítő kialakításával is lehetőség van. Ezzel a lehetőséggel elsősorban a belvárosi telkeknél érdemes élni, ahol a szorított telekméret adottság és a nagyobb beépítettség lehetőség, még rámpa kialakításával is nagyobb hasznos terület létrehozását teszi lehetővé a parkolási megoldások ötvözete.

Az ipari épületek esetében a magas minőségű anyaghasználat és az utcafrontra vagy a bejárathoz közel helyezett irodaépület javasolt.

KERÍTÉSEK

Ipari épületeknél az élet- és vagyonvédelem általában megköveteli utcai kerítés építését, itt az egységes megjelenés érdekében az épület jellegének megfelelő anyag- és formaválasztás célszerű. A kerítések előírásainál a biztonsági szempontok nagy jelentőséggel bírnak, ennek érdekében a szokásosnál magasabb kerítés létesítésére kell lehetőséget biztosítani.

Kereskedelmi központok esetében kerítés létesítése általában az épületek közforgalom elől elzárt területeinél beszélhetünk, ezek városképi jelentősége csekély.

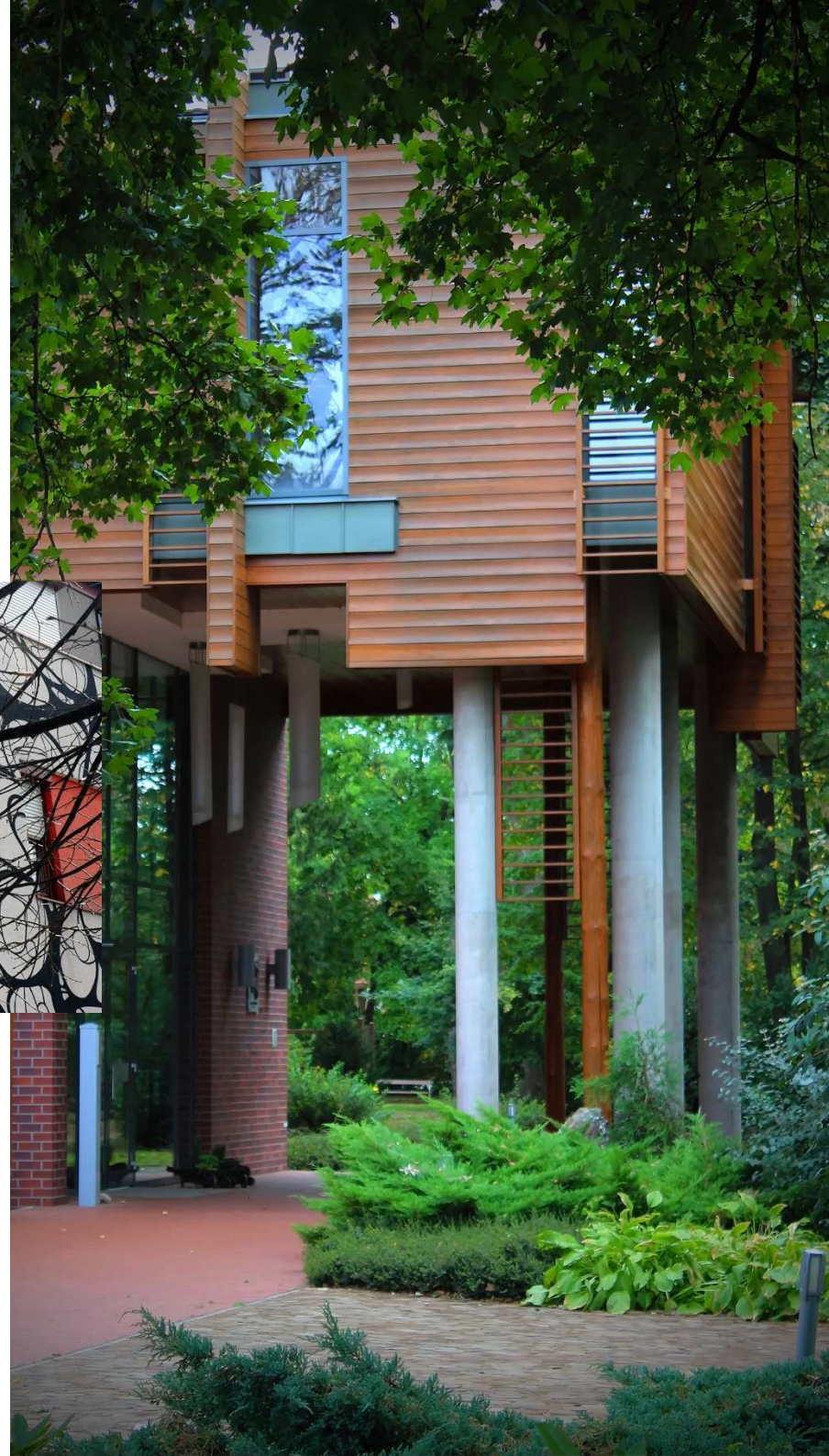
6. JÓ PÉLDÁK: ÉPÜLETEK, ÉPÍTÉSZETI RÉSZLETEK

ÉPÜLETEK

Függetlenül a magán vagy intézményi használattól a meglévő épületek minőségi felújítása, az új épületek léptékbeli igazodása az utcaképhez, a minőségi anyaghasználat és kivitelezés az épületek fenntarthatóságát segíti, és harmonikus arculatot kölcsönöz a városnak, emeli annak presztízsét.

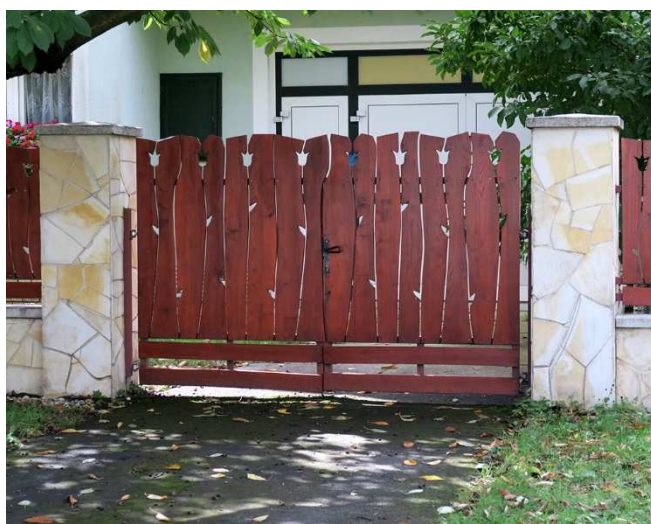

KERÍTÉSEK

Azon túl, hogy elsődleges szerepük a vagyonvédelem, az épület jellegéhez igazodó kialakítású, jól használható, megfelelő anyagválasztású, magasságú és áttörtségű kerítések az utcaképek legfőbb alkotóelemei, jelentős arculatképző elemek.

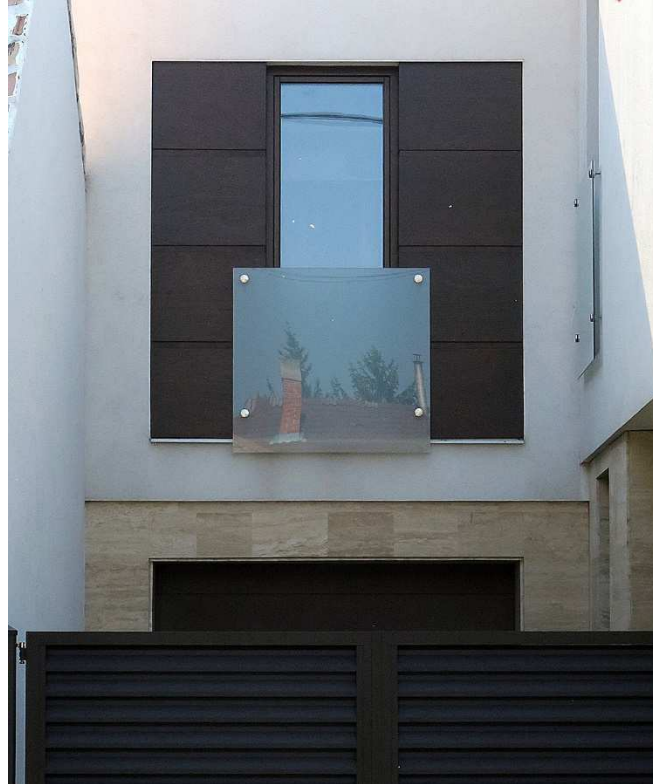

AJTÓK, ABLAKOK

A környezettel közvetlen kapcsolatban maradni kívánó mai ember a nagyméretű nyílászárókat kedveli, de az intimitást jobban szolgáló, kisebb, arányos ablakok használata sem szorult háttérbe, ez utóbbiak hőveszteség szempontjából előnyösebbek. Méretük, ritmusuk és elhelyezésük a homlokzatképzés legfontosabb elemei.

Jó példák: épületek, építészeti részletek

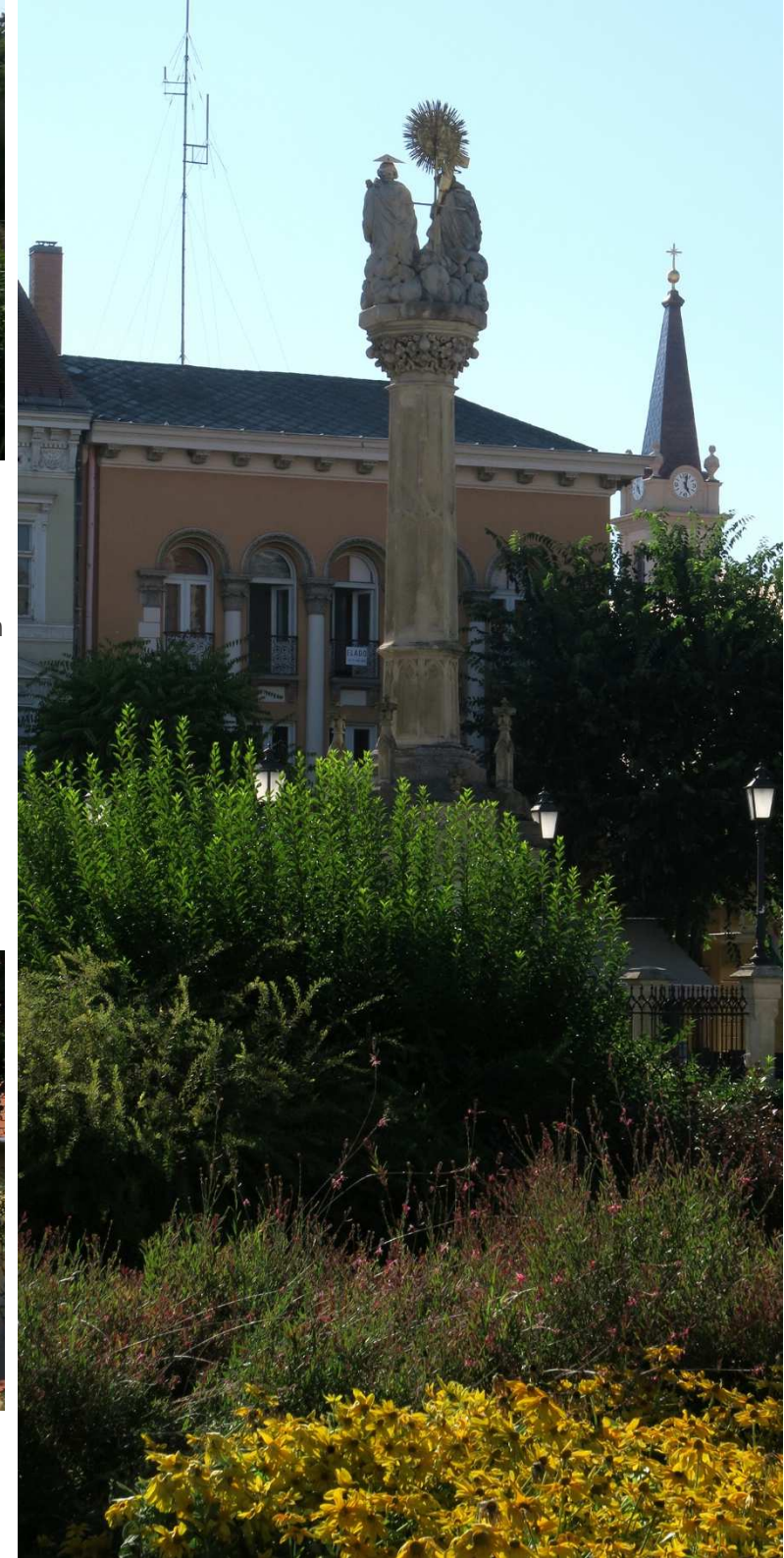

ZÖLDFELÜLETEK

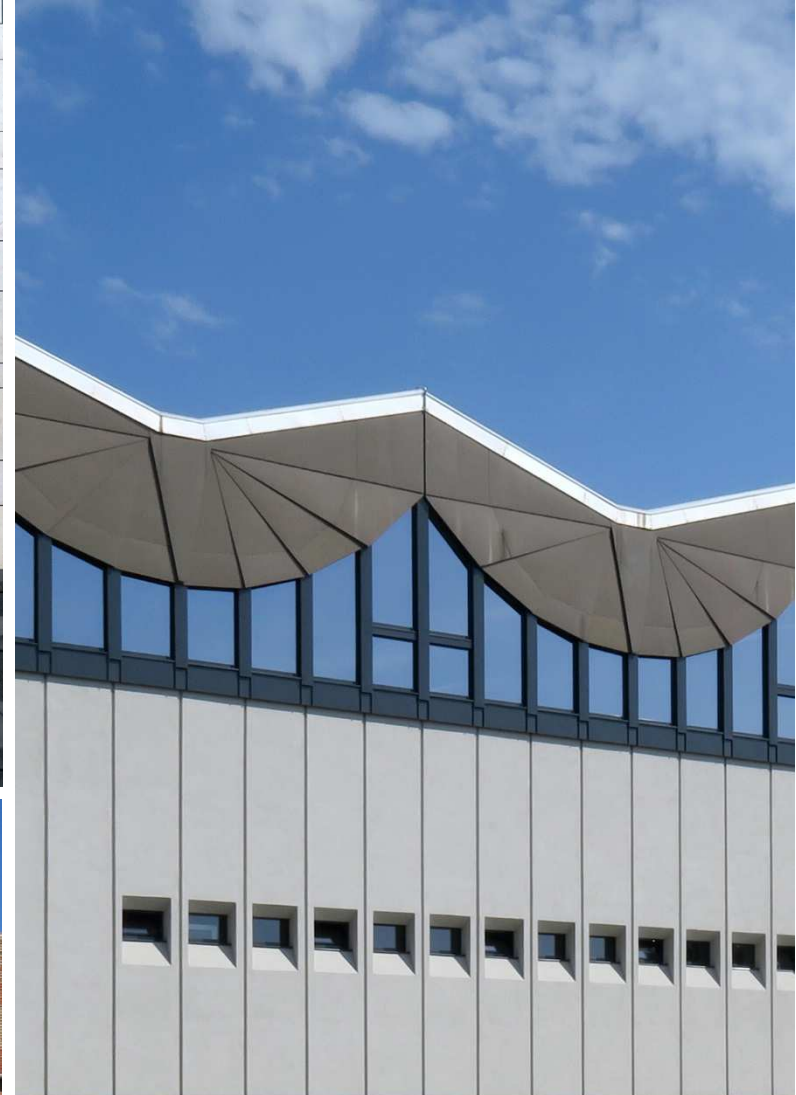
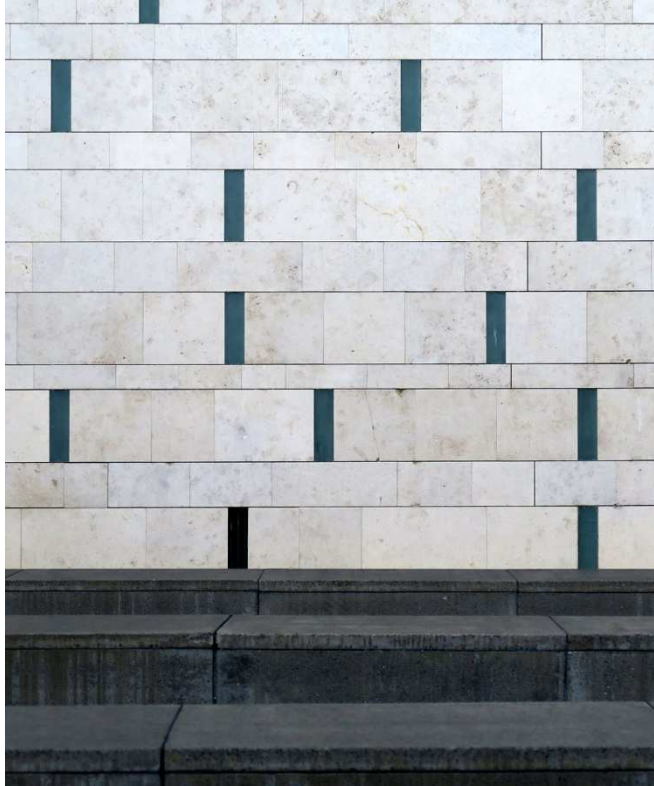
Szombathely méltán lehet büszke zöldfelületeire, hiszen területének meglehetősen nagy része zöldövezet, az utcafásítások szinte az egész városban megtalálhatók, néhány percnyi sétával elérhető a nagy méretű közparkok. A növényzet időszakonként megújításra kerül és a karbantartás alapos, mindez pedig az élhetőség szempontjából lényeges.

ANYAGHASZNÁLAT, HOMLOKZATKÉPZÉS

A homlokzatok kialakításának és ezzel összefüggésben az alkalmazandó anyagok kiválasztásának főbb szempontjai lehetnek a funkció, a tartósság, a közterületi kitettség, a minőség és a környéken alkalmazott anyagok.

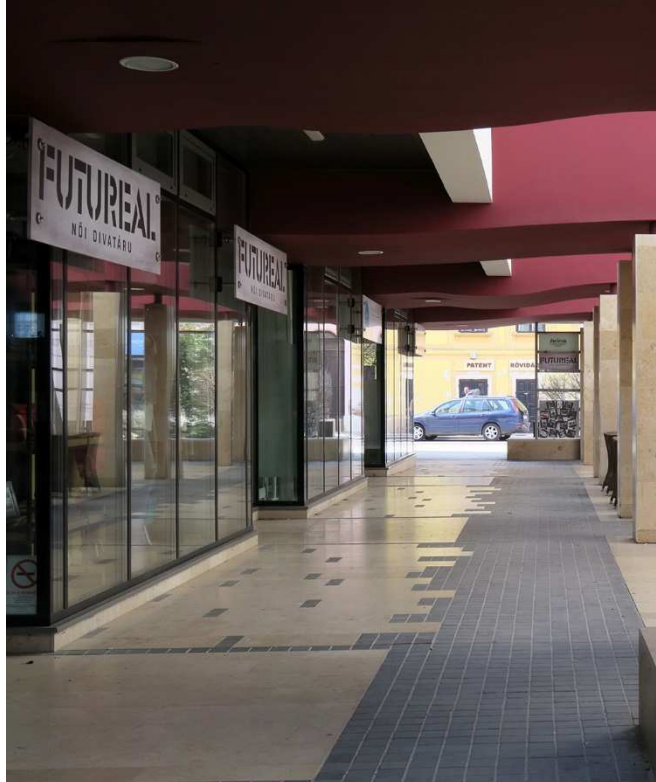
7. JÓ PÉLDÁK: KÖZTÉRI ALKOTÁSOK ÉS REKLÁMOK

KÖZTÉRI ALKOTÁSOK

A számtalan köztéri alkotás Szombathely nagyjait és múltját idézi, általuk felelevenedik városunk kétezer éves múltja. Városunkat díszítik, bár nem ez az elsődleges cél, hanem az emlékéllítés.

REKLÁMOK

A reklámoknak a tájékoztatást kell szolgálniuk, nem lehetnek öncélúak. Az épületeken elhelyezett cégérek, reklámok helyét és kialakítását nagy gondossággal kell megválasztani, meglévő, főként védett épületek esetén a teljes homlokzat összhangját kell megtalálni, új épületnél már a tervezéskor meg kell határozni annak lehetséges helyét, méretét, rögzítését vagy fogadó szerkezetét, és a kialakításra vonatkozó utasításokat.

A külvárosi bevásárlóközpontok és ipari épületek esetén a gépkocsival érkezőknek már távolról látniuk kell az információhordozót, itt a kialakításnál összetettebb a feladat.

IMPRESSZUM

Szombathely Város Településképi arculati kézikönyvét

Szombathely

Megyei Jogú Város Önkormányzata

9700 Szombathely, Kossuth Lajos u. 1-3.

Dr. Puskás Tivadar polgármester

és

Lakézi Gábor főépítész

megbízásából készítette a

Mátis és Egri Tervező Kft.

9700 Szombathely, Árpád u. 61.

Az elkészítésben részt vettek:

Mátis Barna okl. építészmérnök

Mátisné Grubánovits Andrea okl. építészmérnök

Németh Viktor építészmérnök

2017. szeptember

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Szilágyi István: Szombathely útikönyv

Vas Megye múltjából 1976., Levéltári évkönyv 1.

Vas Megye múltjából 1982., Levéltári évkönyv 2.

Vas Megye múltjából 1986., Levéltári évkönyv 3.

Brenner János: Szombathely városépítéstörténete a XIX. század második felétől az első világháborúig, 1959

Panoráma képeskönyvek, Szombathely, 1975

Kiss Gábor, Tóth Endre és Zágorhidi Czigány Balázs: Savaria-Szombathely története a város alapításától 1526-ig

Szilágyi István: Szombathely városépítés- és építészettörténete a dualizmus korában

Történelmi térképek: <http://mapire.eu/hu/>

Google Earth

Google